

РАНЬОМОДЕРНА ІСТОРІЯ

УДК 94(477.86) : 711.4] “13/16”

Іван Тимів
м. Калуш

Виникнення міст і містечок у Руському воєводстві у XIV–XVII ст.: локація Калуша і Войнилова на магдебурзькому праві

Анотація. У статті розглянуто джерела та історіографію з історії локації містечок Калущини на магдебурзькому праві; висвітлено зміст і значення локаційного привілею як юридичної підстави заснування міста, особливості поширення магдебурзького права в містах Руського воєводства; розглянуто правовідносини, що врегульовувалися нормами цього права у суспільно-правовій, управлінській, судовій сферах, ремісничій діяльності, торгівлі тощо.

Ключові слова: джерела, історіографія, містечка, Калуш, Войнилів, локаційний привілей (грамота) магдебурзьке право, органи самоврядування, магістрат, лава, рада, вїйт, бурмістр.

Магдебурзьке право – це правова система міського самоврядування в Центральній Європі, укладена на основі норм звичаєвого права міста Магдебург (земля Саксонія). Воно означало міську автономію для нових поселенців (колоністів), міське самоврядування з власним судочинством, що здійснювалося через виборні органи – раду і лаву або дідичного вїйта, спадкоємне і відчужувальне право на міську нерухомість, феодальну ренту, вільний вибір видів діяльності (у сфері торгівлі або ремеслі) [16, с. 413].

Магдебурзьке право походить від назви міста Магдебург, яке 1188 р. отримало від власника, архієпископа Віхмана, право

на самоврядування. Власне, згаданий привілей Віхмана, а також правові повчання лавників – шефенів (нім. Schoeffen) разом зі збірником норм звичаєвого права Саксонії Ейхе фон Ренкова «Саксонське дзеркало» (1233) («Speculum Sacsonum») та збірки міського муніципального права (*jus municipale*) і утворили так зване магдебурзьке міське право (*Justheutonicum magdeburgense*) Від середини XIII ст. основним джерелом цього права вважався «Вайхбільд» (*Weichbild*) [16, с. 413, 52, с. 130].

Проте на українських землях діяло право, пристосоване до місцевих умов, а не класичне Магдебурзьке, норми якого були перероблені. Тут міське право («*jus civile*») використовували в переробках Миколи Яскера («Дзеркало саксонів», 1536), Яна Кірштейна «Артикули права Магдебурзького» (1557), Бартоломея Гроїцького «*Porządek sudowy spraw miejskich prawa majdeburskiego*» «Порядок прав цивільних Магдебурзьких», (1559), Павла Щербича «*Jus municipale (foto 1)*, магдебурзьке міське право наново з латинської і німецької польською мовою уважно і правильно перекладене» (1581). Ці модифікації відрізнялися змістом конкретних норм від першого [52, с. 130].

Тут немає нічого дивного, адже хрестоносці Тевтонського ордену, розпочинаючи локацію міст, не перейняли жодного механічного взірця. Вносячи до магдебурзького права значні зміни, вони створили хелмінське право. Подібно вчинив і Конрад Мазовецький, який у 1237 р. спробував поєднати елементи німецького права з місцевими правовими категоріями [54, с. 17].

Проблема дослідження історії магдебурзького права в містах і містечках Галицької землі Руського воєводства, до якої належала сучасна територія Калущини, уже тривалий час привертає увагу дослідників. Але джерела та історія локації містечок Калущини на магдебурзькому праві дослідники спеціально ще не розглядали.

Актуальність дослідження історії магдебурзького права на українських землях полягає в тому, що ця проблематика єднає нас з європейськими цінностями, наповнює вітчизняне правознавство новим світоглядним змістом.

Особливості поширення магдебурзького права в українських землях у складі Польського королівства, а з 1569 р. – Речі Посполитої, досліджували Михайло Владимирський-Буданов [18], Михайло Грушевський [26] та інші історики.

Серед сучасних дослідників магдебурзького права вагомі творчі здобутки мають такі вчені, як Наталія Білоус [14,15], Тетяна Гошко [20], Микола Кобилецький [36, 37], Ігор Бойко [17], Анатолій Ткаченко [52], Лев Баженов [12], Валентин Ільїнський [29], Василь Кіселичник [33], Галина Гладка [19], Іванна Лісна [39], Андрій Заяць [28] та ін. Археографічні опрацювання надавчих привілеїв й дослідження геральдики міст здійснили Мирон Капраль [44] і Андрій Гречило [24].

Із науково-краєзнавчих досліджень слід згадати історичний нарис Володимира Грабовецького [21–23], дослідження Романа Петріва [43], хроніку Михайла Коломийця [38], публікації Петра Сіреджука [46, с. 60, 63, 65; 47, с. 107, 108], Михайла Миронюка [49], Андрія Стасюка [49], Івана Тиміва [50–51], Йосипа Кащишина [32], Ярослава Бахматюка [13].

Із зарубіжних дослідників тематику магдебурзького права розробляли Бартоломей Гроїцький [59], Ян Пташнік [68], Моніка Заленська [73].

Питання локації міст на магдебурзькому праві та надавчі привілеї досліджували Тетяна Гошко [20], Наталія Царьова [53], Алекси Гілевіч [58], Станіслав Курась [64], Маурицій Горн [60–62], Елізбета Горнова [63], Ришард Щигел [69, с. 283–284] та ін. Саме Станіслав Курась у 1971 р. звернув увагу на вивчення джерельної вартості локаційного привілею [64].

Запровадження міського самоврядування на магдебурзькому праві пов'язане з питанням локації та локаційного процесу. Просторова та організаційна перебудова міського осередку в джерелах дістала назву «locatio» (розміщення) («локація»). Під цим поняттям слід розуміти: 1) закладання нового міського поселення; 2) просторову видозміну вже існуючого міста; 3) надання міського права і устрою поселенню, котре раніше виконувало міські функції [54, с. 18; 69, с. 93–94].

Джерела з історії локації міських поселень можна поділити на такі групи: 1) королівські грамоти містам на магдебурзьке право; 2) грамоти власників поселень на магдебурзьке право та королівські грамоти із підтвердженням їх правомірності; 3) грамоти окремим особам на війтівство; 4) грамоти, що підтверджували магдебургію та інші привілеї [20, с. 51] і т. д.

Основою правового статусу міст Речі Посполитої був так званий локаційний привілей* (лат. *privilegium* – словосполучення: *privus* – особливий і *lex* – закон) – виняткове право, перевага, яка надається кому-небудь).

Якщо місто закладалося (чи просто набувало нового статусу) на королівських землях, то йому необхідний був лише один привілей короля, що вручався війту, який і займався практичними питаннями локування міста. Якщо ж закладання міста займалась приватна особа (шляхта чи духовенство), то для узаконення такої локації потрібно було два привілеї: один від коро-

*Привілеї – це нормативно-правові акти, що видавав польський король як верховний правитель стосовно встановлення, зміни чи припинення правовідносин для осіб, станів чи земель [Олійник Ю. Привілеї польських королів як джерело права у Галичині у складі Польського королівства (1387–1569) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Т. 1. – Част. 2. – Ужгород, 2013. – С. 68–69. – Серія «Право», № 23].

ля для власника цих земель, що дозволяв закладання нового міста на німецькому праві, а другий від власника земель для вїйта майбутнього міста [20, с. 51].

Спочатку магдебурзьке право стосувалося лише німецького населення міст. Уперше воно було поширене на все населення князем Юрієм-Болеславом Тройденовичем у Сяноку в 1339 р. [20, с. 59]. Львів отримав магдебургію (17. 06. 1356) [27, с. 23], Луцьк (1432) [27, с. 24].

За спостереженнями Ришарда Щигела, найшвидше локаційні процеси відбувалися на землях колишньої Галицько-Волинської держави. До кінця XIV ст. тут проведено 37 локацій, в XV ст. – 73, причому порівняно інтенсивніше цей процес відбувався у Сяноцькій та Перемишльській землях, де він практично завершився до XV ст. [54, с. 21]. Алекси Гілевич подає відомості про 34 надання права власності у Галицькому повіті 4 в Коломийському. 1375 роком він датує появу Войнилова і Добровлян на Калушині [58, с. 100, 101].

У межах Галицької землі Руського воєводства німецьке право функціонувало в Галичі (1376) [44], Теревовлі (1389) [57, с.7], підтверджено привілеї для Коломиї (1424, 1570) [40, с. 39; 21, с. 38]. Рогатин отримав магдебурзьке право 14 серпня 1415 р. У зазначеному локаційному привілеї Волчко Преслужич, називаючи себе «паном і володарем Рогатина», робить містом своє дідичне село Филиповичі й надає йому назву Рогатин. Грамотою 1415 р. він надає новоутвореному містові магдебурзьке право, у чому, очевидно, й полягав сенс привілею [45, с. 200]. У документі про це мовиться так: «Назву цього села навіки змінюємо, бажаємо це ж село Филиповичі назвати іменем Рогатин і відтепер і назавжди проголосити його містом» [53, с. 94].

Суттєвим у привілеї є надання містові земель. «До попереднього вїйтівства 120 франконських ланів (1 лан – 25 га)

будь-де в межах цього вітівства можна відміряти згідно з магдебурзьким правом» [53, с. 95].

Окремі земельні пожалування були надані для вїйта (4 лани) та його наступників (привілей 1419 р.). Невід'ємною рисою Тевтонського права було звільнення міщан від усіх чиншів і податків на 7 років, запровадження вїйтівського суду. Особливістю привілею є визначення в ньому герба міста у формі печатки із зображенням половини оленячого рога з літерою R [45, с. 200–201] тощо. Зазначена грамота також підтверджувала магдебурзькі привілеї Рогатина, вона датована 27 травня 1419 р. [53, 95–99]. Тисмениця була переведена з руського й польського права на магдебургію у 1448 р. [11, с. 57], Обертин отримав магдебурзький привілей у 1552 р. [9, арк. 110].

У Галицькій і Львівській землях Руського воєводства, як дослідив Маврицій Горн, локаційний рух був досить динамічним у XVI ст.: якщо у XV ст. тут було закладено 47 міст, то в XVI ст. – 107 міських поселень [62, с. 31–32]. Серед них Колінці (Тлумаччина) (1521), Уторопи (1524), Делятин (1554), Косів (1577), Микулинці (1594) [69, с. 67] та інші.

У XVII ст. магдебурзьке право отримали Коршів (1600), Отинія (1610), Станиславів (1662) [23, с. 34–35; 69, с. 69], а Городенка (1668) [48, с. 65; 62, с. 33]. За спостереженнями історика Петра Сіреджука, у межах Галицької землі наприкінці XVI – першій половині XVII ст. існувало 97 міських поселень [48, с. 58]. Ярослав Кісь стверджував, що найбільш людними були міста Руського воєводства, де пересічно на одне міське поселення припадало 820 мешканців. У 60–70-х рр. XVI ст. у Рогатині, проживало 1800 осіб, а в Снятині – 1000 мешканців [35, с. 80]. У третій чверті XVII ст. у Тлумачі мешкало 474 особи, Бурштині – 900, Коломиї – 1082, Галичі – 1224, Снятині – 1300, Войнилові – 1440 осіб [47, с. 108–109]. У Калуші у 1664–1665 рр. проживало лише підданих 54 родини (бл. 270–324 особи), які пла-

тили річного чиншу по 30 грош. Тут не враховано шляхту, духівництво, ремісниче населення та новоприбулих поселенців, звільнених від податкових тягарів [30, с. 25–26].

Отже, аналізований період Галицька земля була густо-заселеним краєм з цілою мережею міських поселень.

Поява значної кількості міст і містечок була зумовлена потребами захисту від частих турецьких, татарських та молдавських набігів. У XV–XVI ст. виникли містечка Михальче (1439), Прокопів (1552), Заболотів (1453), Жуків (1461), Хотимир (1526), (1539). Із розвитком ремесла і соляного промислу пов'язана поява таких міських поселень як Долина (1431), Калуш (1538), (1539), Делятин (1558) та інших. Містечко Нижнів (1531) сформувалося як торгівельне й оборонне поселення на Дністрі [47, 106, 107; 48, с. 65; 62, с. 32].

Загалом, згідно з підрахунками Ришарда Щигела, у Галицькій землі динаміка зростання чисельності міських поселень була такою: наприкінці XV ст. тут було 27 міст, у XVI ст. – 50 (два міста занепали). Усього на початок XVII ст. існувало 75 міст, з яких 18 були королівською власністю, 4 належали церкві, а 54 – шляхті. Деяко нижчим був цей показник у Львівській землі, де наприкінці XV ст. тут було 21 місто, у XVI ст. – 30 міст (одне місто занепало). Усього на початок XVII ст. тут існувало 50 міст, з яких 10 були королівською власністю, 1 належало церкві, а 39 – шляхті [69, с. 99, 102].

У тому ж XVI ст. локаційні акції посилювались і в Подільському воєводстві, де зафіксовано 47 локацій [54, с. 22]. У XV–XVI ст. магдебургією користувалося понад 50 подільських міст і містечок. Першим містом, яке отримало це право грамотою Коріатовичів, був Кам'янець-Подільський (7 січня 1374). Окрім Кам'янця, у XV ст. німецьке право діяло у таких містах Поділля, як Смотричі (1448), Ярмолинці (1455), Зіньків (1456) та ін.

У XVI ст. це право утвердилося у Бережанах (1530) і ще у 18 містах краю [12, с. 13].

На Волині, за підрахунками Андрія Зайця, у XVI – першій половині XVII ст. відомі магдебурзькі привілеї для 74 міст краю [28, с. 85].

Першу фазу локації кожного міста становило надання створюваному міському поселенню правової автономії. У наступній фазі відбувалась просторова локація, тобто скупчення міської забудови на невеликій території та правове виділення з сільського оточення [54, с. 18].

Між цими фазами пролягав певний проміжок часу. Якщо правова локація була одноразовим актом, визначеним часто до одного конкретного дня, то просторова – це тривалий, складний і неоднозначний процес [54, с. 22]. На жаль, питання просторової локації міст в українській історичній науці практично ще не порушувалося, не так різнопланово воно вивчене і в польській історіографії, де найповніше досліджено проблему правової локації міст на магдебурзькому праві [20, с. 68].

Дослідниця Тетяна Гошко просторову локацію міста поділяє на три етапи. Перший, початковий, – це ініціювання містобудівельного починання. Він полягає у зверненні власника земель до короля і отриманні локаційного привілею. Можливим було також подання міщанами власного локаційного документа. Цей етап включав також вибір місця для закладання нової осади. Другий етап просторової локації передбачав здійснення розмітки поверхні під міський осередок. Третій полягав в залюдненні та забудові локованого осередку. Майже кожна локація породжувала більш або менш інтенсивний міграційний рух. Однак, приплив людей до локованого міста мав бути законним: оселятись у містах могли лише вільні люди [20, с. 68, 69].

У локаційній перебудові міст були зацікавлені всі, хто брав у ній участь. Осадчі сподівалися після забудування міста

стати його управителями (дідичними війтами) та одержувати гарантовані прибутки. Збільшити свої доходи прагнули й фундатори міста – королі й князі. Прибутки на їхню користь складали чинші від землі, ремесла, промислів, торгівлі [54, с. 19; 69, с. 149], про що йтиметься нижче.

Часто надавчий привілей започатковував процес просторової локації міста, в інших випадках він надавався в ході створення міста, а ще в інших – означав закінчення реорганізаційних перетворень. Це стосується новостворюваних міських осередків, що поставали «на сирому корені» («in cruda radice») [54, с. 18].

Міста-магдебургії виникали, як правило, на місці дрібного поселення. Однак, не завжди наявність локаційного привілею є свідченням реального існування міста. Наявність привілею давала можливість заснувати місто, але траплялось так, що вона з певних об'єктивних причин не була реалізована [20, с. 69]. Правова локація міста пов'язана насамперед з королівським локаційним привілеєм, що передбачав закладення осади дещо іншого типу й отримання нею міських прав [69, с. 104].

Для нас найважливішим у надавчому привілеї є текст, у якому найбільш інформативними є нарація і диспозиція. У нарації привілею викладалися мотиви дозволу на локацію. Підкреслювалось, що привілей видається на настійне прохання можливо-владця, зверталася увага на його заслуги перед державою. У диспозиції розглядалися правовий дозвіл на локацію та господарську діяльність і надання поселенню міського права [28, с. 86]. Знавець міської проблематики, польський історик Ришард Щигел, з приводу складання диспозиції привілею зауважив, що «кожний організований (міський. – I. T.) осередок брав за взірць якийсь із старших міст» [69, с. 112].

Значна увага в локаційних привілеях приділялася господарським справам (найперше торговим), звільненню міщан від сплати мита, адже торги і ярмарки, ремесла і промисли були

важливим інструментом господарського життя міста [28, с. 87, 88]. Власне, торгівля була провідним чинником виникнення міст [54, с. 29]. У випадку із Калушем – це торгівля сіллю.

Галицькі вельможі часто отримували привілей на заснування міста на основі давно існуючих населених пунктів. Прикладом може бути Калуш, який уперше згадується в 1437 р. [47, с. 138–139; 55, с. 25]. Однак, це повідомлення про Калуш стосується не міста, а більш раннього сільського поселення, вона є істотно (на 95 років) віддаленою від реальної дати заснування міського поселення [50].

Як містечко Калуш відомий із 1533 р.: саме цього року король надає містечко родові Сенявських**«аж до вигасання його чоловічої лінії» [50]. До цього часу Калуш належав шляхетській родині з Ходча [22, с. 21]. Містечковий статус Калуша у джерелах згадується також у 1534 та 1539 рр. [47, с. 63; 69, с. 68], а містом Калуш називається лише з 1661 р., що зафіксовано в матеріалах тогочасної люстрації [22, 63; 65, с. 46–48].

** Історія володінь Сенявських у Галицькій землі розпочалася в 1454 р., коли за участь у Пруській війні Гюнтер отримав дозвіл на викуп королівських сіл Войнилів, Томашівці, Дорогів та Негівці. Під час поділу маєтків Гюнтерів сина Рафала у 1529 р. Александрові та Прокопу Сенявським у Галицькій землі додатково дісталася село Лука, а також королівські поселення Войнилів, Довпотів, Томашівці, Верхня, Негівці, Довге. Третій брат Миколай разом з Олександром і Прокопом 31 травня 1533 р. отримав підтвердження «доживотного» утримання Войнилова і околиць. У лютому 1549 р. з Галицького староства були виокремлені два маєткові комплекси (2 міста і 17 сіл) з центрами у Конюшках і Калуші. М. Сенявський отримав у ленне володіння Конюшки у 1549 р., а Калуш у 1553 р. На підконтрольних землях були закладені нові села Довге (нині Дове Калуське) у 1551 р., Угринів Слобода (нині Слобода Небилівська) у 1563 р. та ін. [Смерека Б. В. Володіння Сенявських у Руському воєводстві // Бережанський замковий комплекс і замки родини Снявських на землях Східної Галичини і Поділля: минуле, сьогодення, перспективи. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди відзначення 485-річчя початку побудови Бережанського замку, м. Бережани, 11 жовтня 2019 р. / Упор. Н. Волинець, О. Лугова. Бережани, 2019. – С. 82–83].

Привілей на заснування міста на Магдебурзькому праві Калуш отримав у 1549 р. [2; 66, с. 23]. У 1552 р. в містечку Калуш проживало 52 родини, а в Галичі – 92 родини [10]. Мешканці усіх міст і містечок, а також передміщани, які належали до міської юрисдикції, вносили податок від будинків (шос). Духовенство, шляхта, жиди платили інші податки (десятину, ланове, поголовне). Королівські міста сплачували також гіберну – податок на зимівлю війська [35, с. 84, 85] та ін.

У 1629 р. запроваджено подимний податок. Одиницею оподаткування були житлові будинки, корчми, гуральні, млини, мануфактури [71, с. 290–291].

Складовою частиною локаційного привілею був його формуляр. Його писали за певним шаблоном, тому він є малоінформативним. Власне, цей документ не був кодифікацією міського права, а включав лише норми, що регулювали специфічні справи конкретного міста [28, с. 83–84]. Формуляр окреслював загальні принципи, а не конкретні інституції німецького права в цьому місті, а це ставило міську організацію в залежність від місцевих звичаїв, причому чим менше місто, тим відчутнішим був вплив традицій у правовій сфері [20, с. 53].

Королівський локаційний привілей для майбутнього міського осередку був тією правовою базою, на якій могло відбутися становлення міста [28, с. 89].

У XV–XVIII ст. Калуш перебував у складі Руського воєводства і належав до Галицької землі [56, с. 25; 70, с. 722]. Тому основна частина документації зберігається у Львівських архівосховищах, є вона також у Києві, Варшаві, Відні, Вроцлаві та інших наукових центрах.

У колекції документів ЦДІА України у Львові у фонді про шляхетські маєтки (ф. 134) є справа, у якій містяться королівські привілеї, декрети, дарчі та інші рукописи. Серед них збереглася й копія привілею короля Сигізмунда III Вази (1587–

1632) для Калуша 1632 р. та інших містечок Руського воеводства [4, арк. 5]. Із пізніших фіксацій локаційного привілею для Калуша відомим є «Акт про внесення до Коронної метрики, підтвердження короля Августа III (1733–1763) про заснування міста Калуша у 1549 р., датований 1740 роком [5, арк. 1–2].

У документах XVIII–XIX ст. збереглися копії привілеїв для жидівської громади міста XVII ст. [7, арк. 29–33] та багато інших важливих джерел з історії Калуша періоду австрійського панування. Цікаві відомості про майнові надання містить чистова книга донесень, вписів, угод і декретів 1549–1551 рр. Галицького гродського суду [3, с. 122, 129–130].

Вартими уваги є також нотатки з історії міст і сіл Галичини Франциска Ковалишина, у яких міститься опис міських привілеїв та гербів, серед них є відомості й про надання Калушу міських прав [6, арк. 73].

Відомості про надавчі привілеї містять також матеріали до історії міст, містечок і сіл із фонду Олександра Чоловського Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника [8].

Назви усіх локаційних, ерекційних, магдебурзьких та інших королівських привілеїв XV–XVII ст., у тому числі й про отримання Калушем локаційного привілею в 1549 р., містить реєстр привілеїв під назвою «Виписки з архіву Коронної метрики у Варшаві про надання привілеїв декретів на заснування, вільне самоврядування, війтівство містам, розташованим у Королівстві Галіції й Володимирії в 1448–1772 рр.» [9].

Відомості про це джерело опублікував історик Петро Сіреджук. Тут можна відшукати заголовки привілеїв 50 міст Галицької землі Руського воеводства із зазначенням сторінки і книги Коронної метрики, де розміщений текст оригіналу [48, с. 58]. В оригіналі цього документа нам вдалося з'ясувати, що запис надавчого привілею для містечка Калуша облятовано до

книги № 76 Коронної метрики. Про це в рукописі мовиться так: «Privilegium Locacationis Oppidi Kafusz In Terra Haliciensi Slahiensi, Jure Teutonico Magdeburgen folio [76] 322–322v L K A 1548 ad 1549» [9, с. 97–98]. «Привілей локаційний містові Калуш в Галицькій землі на праві німецькому магдебурзькому, книга 76 L K A 1548 до 1549». Однак текст самого документа у згаданій книзі 76 ще належить виявити й опрацювати. Оригінал привілею не зберігся. Дослідження польських істориків, які вивчали надавчі документи для міст Галицької землі засвідчують, що містечко Калуш отримало локаційний привілей і магдебурзьке право 19 лютого 1549 р., тобто відбулося правове оформлення Калуша як міста. Як містечко Калуш згадується в 1535 і 1538 рр. [69, с. 68, 283].

Зміст королівської грамоти для Калуша вдалося з'ясувати з пізніших джерел. У локаційному привілеї зазначено, що «Року 1549-го польський король Сигізмунд II Август (1548–1572) уповноважує Миколу Сенявського (1489–1569), белзького воєводу, коронного гетьмана й галицького старосту, заснувати у старостві місто із назвою «Калуш». Покладає на мешканців обов'язок сплачувати чиншу щорічно з дому 30 грош, 2 каплуни (некастровані півні) і 12 яець (натуральні повинності). Повинні відробляти: під час жнив 2 дні укладати сіно в копиці, постачати двоє дерев для будівництва (оборонного замку), а третє – для розпилювання» [70, с. 722].

За цим королівським привілеєм «новоосілі міщани звільняються на 10 років від сплати вищезазначеного грошового чиншу й повинностей на користь старости, а ті, що давніше замешкали, – на 2 роки. До того ж усі містяни на 15 років звільняються від податку на основі обдарувань німецького права. Встановлено торговицю у п'ятницю, а ярмарки – на Св. Прокопа і Св. Мартина» [6, арк. 73; 69, с. 284 ; 70, с. 722; 41].

У 1552 р. Калуш внесено до податкового реєстру, але містечко в тому році ще нічого не сплачувало, лише в 1553 р. платило чопове – податок за виготовлення горілки, пива, меду, вина [69, с. 284].

«В нагороду за воєнні заслуги і самопожертву надає Сигізмунд Август року 1553 тому ж Сенявському на вічно добра королівські Калуш з усіма суміжними (сусідніми) околицями, за умови вигасання нащадків чоловічого роду названа даровизна повернеться до Корони» [70, с. 722, 37].

Загалом місто виникло й розвинулося після отримання Миколою Сенявським Галицького староства та виокремлення з його складу окремої тенути – королівського маєтку, що перебував в оренді, заставі старости (тенутарія), при цьому функції старости не поширювалися на місто, обмежуючись лише управлінням власне королівським маєтком. Згодом ця тенута стала центром окремого Калуського негородового староства [69, с. 284].

Право торгівлі вважалося привілеєм міста і було однією з ознак самоврядування, і це приваблювало купців. Кожне місто мало право проводити від двох до чотирьох ярмарків на рік. Їх час в різних містах складався так, аби купці та всі охочі могли переїжджати з одного ярмарку на інший. На ярмарках велась не лише оптова і роздрібна торгівля, але й відбувались численні зустрічі, знайомства, концерти, змагання. До того ж ярмарки прив'язувалися до релігійних свят [27, с. 19].

Окремі міста з магдебурзьким привілеєм користувались також так званім складським правом. Це означало, що іногородні та іноземні купці, які бажали торгувати в регіоні, мали прибути до міста, покласти свій товар на зберігання до міського складу, заплатити за складування і сплатити податок від проданого чи придбаного товару. Крім того, приїжджі купці могли продавати товар лише оптом, а роздрібна торгівля міста зали-

шлася в руках місцевих купців. Таке робилося для захисту міщан від іногородніх конкурентів і для збільшення місцевих доходів [27, с. 20].

Переведення міста на магдебурзьке право та дозвіл проводити щорічні ярмарки й торги – це ті умови, які сприяли економічному розвитку Калуша. Ці надання є актами юридичного оформлення уже сформованого міста як центру ремесла й торгівлі [48, с. 60].

20 квітня 1632 р. у Варшаві король Сигізмунд III повторно видав акт на привілеї міста. Цей закон гласив, що всі жителі Калуша за різні злочини підлягають суду, який складається із міських королівських старійшин, а у вищих інстанціях – суду короля і його замісників. Місто отримує право на два великих ярмарки в рік і на два базари в кожен п'ятницю. Надається дозвіл збудувати у Калуші ратушу [38, с. 17].

Надання привілею магнатові М. Сенявському свідчить про те, що на той час Калуш сформувався уже як поселення міського типу.

Невід'ємним атрибутом міського самоврядування на магдебурзькому праві, окрім отриманих привілеїв, були печатки міського магістрату та герб міста.

Документ 1583 р. містить найдавнішу печатку міста Калуша діаметром 20 мм. На печатці, у колі, бачимо ренесансний півмісяць повернутий угору, у якому зображено три грудки солі, а над ним римська цифра III, тобто Сигізмунд III (1587–1632), у верхній частині кола латинські літери SC (sigillum Caluschiensis, печатка м. Калуш) [51].

Отже, із 1549 р. Калуш стає «вільним містом» на магдебурзькому праві із власним гербом. Сигель «К» на міському знаку вказує на назву поселення. Три грудки солі на червоному тлі означають давні солепромисли, а півмісяць, ймовірно, потрапив від одного з попередніх власників міста [24, 25, с. 82]. Щоб

стати повноправним міщанином, треба було пройти урочистий обряд «прийняття міського права» з обіцянкою виконувати обов'язки громадянина міста [6, арк. 73; 46].

Поселення вважається містом, якщо має укріплення, оборонні споруди, рови, вали, необхідні за умов постійних війн і набігів кочівників. Отже, місто – це, насамперед, фортеця, а також центр певної округи, який виконує щодо неї цілком визначені військові, адміністративні, економічні функції, є господарським комплексом, має відповідний правовий статус, власні управлінську і податкову системи, відмінний від сільського уклад життя, ідентифікується самими мешканцями як місто [20, с. 54].

За розпорядженням короля, на одному із міських пагорбів у середині XVI ст. було збудовано замок, де розташувалися міська і старостинська адміністрація. Найраніші письмові свідчення про Калуський замок відносять до 1556–1579 рр. [45, с. 11].

У замку зберігалися також усі важливі документи, для яких було виділено спеціальне приміщення – архів, у якому містилися книги міської ради і старостинського суду, витяги із судових рішень галицького гродського і земського судів, фундаційні документи, зокрема привілей 1549 р., офіційне листування (королівські універсали, декрети, листи, документи із канцелярії руського воєводи), сеймові постанови, переписи володінь (люстрації) і майна (інвентарі) [50] та ін.

Підвладні старостам території називалися староствами. Виникли староства наприкінці XIV ст. До їхніх обов'язків належало виконання королівських доручень, утримання політичної влади, здійснення кримінального і цивільного судочинства. Староства були гродові і негродові. Замок, або гродом, управляли гродові старости, а оскільки на час утворення староства у Калуші замку, тобто гроду, ще не було, то й староство

називалося негородовим. Воно виділилося зі складу Галицького староства у 1553 р. і належало руському воєводі Миколі із Синяви. Саме тоді Калуш став центром однойменного негородового староства [22, с. 45].

Першим самостійним Калуським старостою у 1533 р. став магнат Микола Сенявський. Його замінив у 1615 р. Станіслав Жолкевський, від 1645 р. старостував – Ян Замоєський, а опісля – Ян Собеський (з 1670 р.). Титул «калуський староста» посідав також Олександр Чарторийський. Останнім старостою був (у 1771–1772 рр.) маршалок, великий коронний князь Станіслав Любомирський [6, арк. 73; 22, с. 76; 50; 72, с. 68].

З отриманням магдебурзького права у Калуші створено магістрат (міська рада). У центрі середмістя була утворена прямокутна ринкова площа, на якій споруджено дерев'яну ратушу, де засідало міське управління – магістрат (*фото 2–5, 12*).

Друга забудова магістрату у Калуші могла відбуватися після 1632 р., після поновлення міських прав. За новим привілеєм, місто отримало право на 2 великі ярмарки і 2 базари в кожен п'ятницю та дозвіл будувати ратушу [50].

Середмістя з бічними кварталами і вузькими вуличками входило до фортифікованої частини міста. У 1648 р. міським війтом був Гриць Воликович. У той час Калуш залишався адміністративним центром староства, до якого належала низка сіл [22, с. 50]. Під час народного повстання восени 1648 р. ратуша згоріла, і на її місці в середині XVII ст. збудовано кам'яну. До сьогоднішнього дня залишилися лише руїни міської ратуші, збудованої наприкінці XIX ст. (*фото 6*) [50].

Під час вивчення історії міст важливо розрізнити поняття «утворення міста» і «заснування міста». У першому випадку йдеться про тривалий процес, у другому – про достовірну дату, пов'язану із правовим актом. Поняття «утворення» міста ґрунтується на визначенні безперервного розвитку поселення з мо-

менту виникнення його історичного центру. Історія сільського поселення, що існувало на території міста, включається у міську хронографію лише в тому разі, якщо між містом і селом існує виразний генетичний зв'язок, а їх центри приблизно збігаються.

У Речі Посполитій існувала практика підтвердження локаційного привілею кожним наступним монархом. Якщо місто втрачало свій локаційний привілей, то намагалось здобути новий. Остаточно утвердилась така практика вже в XVII ст., коли була утворена спеціальна затверджена королем комісія, що розглядала випадки втрати містом локаційного привілею, і лише після висновків цієї комісії король надавав місту новий локаційний привілей [20, с. 54–55].

Важливе значення для правової та просторової релокації мали ворожі напади та військові дії, у ході яких досить часто міста або фізично руйнувались, або бодай втрачали локаційний привілей [54, с. 22]. Сьогодні проблема втрати містами привілеїв залишається відкритою як у вітчизняній, так і в зарубіжній, зокрема, польській історіографії.

Загалом втрата містами локаційних привілеїв у ранньомодерний період була поширеним явищем. Цікавим є випадок із втратою Києвом локаційної грамоти [1, арк 3–6]. Це повідомлення віднайшла в магістратських книгах міста історик Тетяна Гошко. Королівська грамота 16 січня 1516 р. була дуже важливою для київських міщан. Саме тому під час подорожі магістратських послів у громадських справах до Львова грамота 1516 р. була захоплена татарами. Щоб повернути документ, кияни викупили його за великі гроші. Однак втрачена була й магістратська печатка міста, без якої грамота вважалась неповноцінною, тому міщани звернулись до короля з проханням поновити привілей. Після відповідної експертизи 8 березня 1544 р. Сигізмунд I (*роки правління 1506–1548*) видає Києву новий магдебурзький привілей. Багаторазове надання містам

привілеїв на магдебурзьке право було дуже поширене. Воно властиве для всіх земель Речі Посполитої [20, с. 55, 66].

Аналогічна ситуація склалася з привілеєм для містечка Рожиці на Волині, що відоме з 1572 р. (від 1580 р. – село). У 1567 р. луцький єпископ Марко Жоравницький отримав два локаційні привілеї (один від 6, а другий – від 24 січня) з дозволом «в селе его церковном Рожищах местечко садити». Але, на жаль, у нього щось склалося не так, і вже 13 квітня 1598 р. наступний єпископ – Кирило Терлецький – мав новий локаційний привілей для Рожищ. У нарації документа розкрито причину появи повторного привілею: «То местечко для знищенья и спаленья от поганьства татарського барзо спустошало и люди, которые там были осели, одны от татар в полон в неволю побраны, а другие, которые ся были укрыли и позостали, за побраньем маетности, велми поубожали, и хочеть помененый отец епископ луцкий оное местечко знову осадити» [28, с. 84].

Отже, причинами появи повторного привілею були зміна власника поселення та ординський набіг, який призвів до спустошення містечка.

Кожний випадок надання повторного привілею слід розглядати індивідуально, пов'язуючи його або з невдачею попереднього локування, або з багатоетапністю локаційного процесу [20, с. 56].

Не був винятком стосовно втрати привілеїв і Калуш. Як й інші міста Галицької землі, він потерпав від частих ординських набігів. Тому, як і решта міст краю, мав чітко виражене оборонне призначення, про що свідчить наявність замку вже в 1556 р. [47, с. 16]. Під час татарського нападу (імовірно 1621, 1624 чи 1629 р.) у полум'ї пожежі згорів міський архів. Привілеї міста на магдебурзькому праві були поновлені наступним королем Сигізмундом III (1587–1632) 20 квітня 1632 р. [22, с. 56, 57–58].

На Калушині, окрім Калуша, магдебурзьке право мало й містечко Войнилів. Уперше це поселення згадується в найдавніших записах галицьких судів 1435–1475 років – «Актах гродських і земських» 4 червня 1437 р. [55, с. 28].

У 1523 р. шляхтич Микола Синявський, якому в Галицькому повіті належали Довпотів, Томашівці, Верхня, Негівці, Довге [67, 142–143], віддав своє право оренди королівських маєтностей у селах Верхня і Войнилів Янові Дідушицькому за 100 гривен [30, с. 255; 32, с. 53– 54].

4 квітня 1552 р. Прокіп Сенявський (нар – ? – пом. лютий-березень 1566) галицький (1550), а згодом львівський стольник отримав від короля Сигізмунда II Августа дозвіл на локацію міста Прокопів над річкою Сілкою у Войнилівській волості з правом 2-х ярмарків. Цей запис також занесено до книги № 82, (стор. 141 зв.–143) Коронної метрики [9, арк. 109; 60; 72, с. 71]. У записах шляхтча Францішка за 1555 р. зміст королівського привілею сформульовано так: «Польський король Зигмунд Август надає цей привілей Прокопові Сенявському і дозволяє йому закласти на річкою Сівкою, інакше Войнилівкою, місто Прокопів з наданням йому магдебурзького права» [32, с. 59]. Засноване на магдебурзькому праві містечко Прокопів, у 1576 р. було перейменовано на Вонилів [48, с. 65]. Мешканці містечка були звільнені від сплати податків на 15 років.

З набуттям статусу містечка тут почали активно розвиватися ремесла й торгівля, двічі на рік проводилися ярмарки [32, с. 55]. З ремісничих професій найбільш поширеними були слюсарська, ковальська, теслярська, кравецька, гончарська, шевська. Були тут бондарі, ткачі, кушніри, мельники, пекарі, селітровари та ін. Число ремісників зростало за рахунок міщан, а також селян [30, с. 255]. За спостереженням Станіслава Гербста, «до новозаснованих малих містечок прибувала людність, що не могла знайти пристанівку деінде, втікачі, партачі та інші.

За рахунок дрібних містечок і околичної загородової шляхти виростили більші міста» [60, с. 5].

З XVII ст. відомі печатки з гербом Войнилова: на блакитному тлі – червоний фортечний мур, з-за якого виходить золотий лев з кільцем у передніх лапах, який тримає коло цлове (митне) з печаткою на ньому [32, с. 55]. За іншою версією, на ратушній печатці фігурував родовий герб тогочасних власників містечка Гедзінських. На гербі з-за замкового муру виходить золотий коронований лев [41-а, с.110].

Привілей для приватних міст має назву локаційного документа. Він регулював окремі правові та господарські справи міщан. У часі локаційний привілей є ранішим від локаційного документа, який виставляв власник міста [28, с. 89, 90]. Але це тема окремого дослідження.

Таким чином, визначення характеру привілею має вагомим значення для вивчення історії поселення на німецькому праві. Це важливо ще й тому, що за локаційним привілеєм можна визначити, чи це новоутворене місто, чи йдеться про надання статусу міста існуючому селу, чи про переведення існуючого міста на статус магдебургії [20, с. 55–56].

Більшість міст Руського воєводства локувались на магдебурзькому праві на основі вже існуючих осад. Розміщення міст залежало від умов географічного розташування і господарської діяльності [60, с. 11]. Калуш, який від давніх часів був центром великого господарського комплексу королівських маєтків, упродовж першої половини XVI ст. стає міським осередком [69, с. 68].

З утвердженням магдебурзького права в містах сформувалася спільнота, яка могла відстоювати свої права перед власником міста, відбувалися просторові зміни, що надавали місту характерного вигляду, відмінного від села; відбувалася економічна реформа, що стимулювала міщанські ініціативи й товарно-грошові відносини [20, с. 72].

Усяке самоврядування добре тим, що перетворює підданих на громадян. Принципи, на яких ґрунтувалося магде-

бурзьке право, поєднували українські міста з європейськими в єдиний культурно-правовий простір [27, с. 21].

Німецьке право забезпечувало міщанам особисту свободу, регулювало їхні повинності, передбачало просторову перебудову поселення та правову автономію міста [54, с. 17]. Спільним для локаційних привілеїв було надання містам «волі» на певну кількість років від сплати податків [28, с. 89]. Для Рогатина – на 7 років, Калуша 10–15 років, для Войнилова – 15 років.

В період австрійського панування урядовий декрет від 13 травня 1784 р. вимагав адміністративно-правові відносини в містах і містечках краю будувати на принципах магдебурзького права, яке визначало норми самоврядування [43, с. 45].

Під час визначення ювілеїв доцільніше орієнтуватися на дату надання місту локаційного привілею, який є правовою основою визнання поселення як міста. Цей документ із точністю до дня встановлював відлік його історії, адже він дозволяв заснування міста і надавав йому міські права.

Однак поява акту локації лише створювала правову підставу для його практичного втілення, яке могло бути реалізоване або з певних причин і не реалізоване.

Локаційний привілей міг бути виданий на різних стадіях утворення міста. Тобто місто могло уже існувати, а привілей отримати пізніше. Так містечко Калуш відоме з 1533 р., а привілей отримало лише в 1549 р. Водночас для значної частини міських поселень локаційний привілей був одночасно й першою згадкою.

Локаційний процес – це складний, багатогранний і тривалий етап закладення й розбудови міста. Юридичною основою заснування міста є надавчий локаційний привілей, термін чинності якого становив 10 років.

Існували поселення, для яких надавчий привілей був лише виявом нереалізованого прагнення власників закласти місто (міста на папері). Звичним явищем для низки міст була поява повторного привілею, пов'язана зі зміною власника, ворожим нападом, втратою попереднього і т. д. Записи текстів локаційних привілеїв для міст Руського воєводства містяться в книгах Коронної метрики.

Згідно з нормами магдебурзького права, у якому було чимало місцевих нововведень, запозичених із звичаєвого права та місцевих традицій, міщани отримували самоврядність, а саме – судову й економічну автономію, могли безкоштовно користуватися вільними від забудови міськими територіями для ведення господарства. Привілеєм міста було право торгівлі.

Міщани також зобов'язувалися утримувати в належному стані міські укріплення: стіни, башти, вали і рови, поповнювати арсенал зброї тощо. Магдебурзьким правом користувалися заможні особи – ті, хто вкладав свої кошти у розвиток міста.

Маєтні містяни формували владу – магістрат, який складався з ради і міського суду – лави. До ради обирали райців – людей, а до лави, або ж суду присяжних, – лавників.

Міську владу очолював війт. Райці або консули мали обов'язки: вести книгу прибутків та видатків міської скарбниці, стежити за цінами, контролювати збір податків, забезпечувати перевезення. Чисельність урядовців, магістрату, коливалася в межах 12 осіб.

Самоврядування міст на магдебурзькому праві сприяло творенню українського міщанства, виховувало відповідальність мешканців за життя свого міста, вчило єднати власні інтереси та громадську справу.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України ЦДІА України у Києві (далі ЦДІАК). – Ф. 62. Київський городовий магістрат. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 3–6.
2. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДІАЛ). – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 698–705.
3. ЦДІАЛ. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 93. – 516 арк.
4. ЦДІАЛ. – Ф. 134. – Оп. 1. – Спр. 27. – 48 арк.
5. ЦДІАЛ. – Ф. 134. – Оп. 1. – Спр. 84. – 2 арк.
6. ЦДІАЛ. – Ф. 137. – Оп. 1. – Спр. 1. – 210 арк.
7. ЦДІАЛ. – Ф. 146. – Оп. 88. – Спр. 289. – 103 арк.
8. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (далі ЛНБ імені В. Стефаника). Фонд Чоловського. – Спр. № 581, 582, 583.
9. ЛНБ імені В. Стефаника. Фонд 5. Оссолінських. – Спр. № 2836/III. – 278 арк.

10. AGAD. ASK. – Odz.1. – Syg. 19. – К. 126.
11. Андрухів І. О., Гаврилюк С. В. Тисмениця / Ігор Андрухів, Степан Гаврилюк. – Вид. 2-ге, допов. і випр. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 491 с.
12. Баженов Л. В. З історії середньовічного самоврядування в м. Кам'янці-Подільському / Лев Баженов // Самоврядування у Кам'янці-Подільському: історія та сучасність. Збірник наукових повідомлень за підсумками круглого столу. – Кам'янець-Подільський, 2014. – С. 10–15.
13. Бахматюк Я. Д. Магдебурзьке право і організація самоврядування в містах України / Ярослав Бахматюк. До 460-річчя надання місту Калушу магдебурзького права // Дзвони Підгір'я. – 2009. – 22 трав. – № 20. – С. 9.
14. Білоус Н. О. Київський магістрат XVI – першої половини XVII ст.: організація та юрисдикція / Наталія Білоус. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – К., 2003. – 16 с.
15. Білоус Н. О. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII ст. Міська влада і самоврядування / Наталія Білоус. – К., 2008. – 358 с.
16. Білоус Н. О. Магдебурзьке право / Наталія Білоус // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2009. – 790 с.
17. Бойко І. Й. Джерела та характерні риси права в Галичині у складі Польського Королівства (1387–1569): монографія / Ігор Бойко. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 341 с.
18. Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі і в Литві: в 2 ч. / Михайло Владимирський-Буданов // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII в. – Львів, 1903. – Ч. 1. – 180 с.
19. Гладка Г. Л. Поширення магдебурзького права на українських землях (XIV – першої половини XIX ст.): історико-правовий аспект / Галина Гладка // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 51 (№ 9). – С. 10–15.
20. Гошко Т. Д. Міське самоврядування на українських землях у XIV–XVI ст. / Тетяна Гошко. – Прага, 2000. – 111 с.

21. Грабовецький В. В. Історія Коломиї: з найдавніших часів до початку ХХ ст. / Володимир Грабовецький. – Коломия: Вік, 1996. – Ч. 1. – 174 с.
22. Грабовецький В. В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 224 с.
23. Грабовецький В. В. Історія Івано-Франківська (Станіславава): з найдавніших часів до початку ХХ ст. / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. – Ч. 1. – 304 с.
24. Гречило А. Б. Про символіку Калуша / Андрій Гречило // Дзвони Підгір'я. – 1992. – 4 трав. (№ 49). – С. 2.
25. Гречило А. Б. Герби та прапори міст і сіл України / Андрій Гречило. – Львів, 2004. – Ч. 1. – 120 с.
26. Грушевський М. С. Історія України-Руси / Михайло Грушевський / редкол.: П. С. Сохань (гол.) та ін. – К.: Наук. думка, 1991. – Т. 5 – 688 с.
27. Європейські традиції міського самоврядування в Україні / Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місц. самоврядування, держ. п-в, установ і орг.; Сіверський інститут регіональних досліджень; Упорядн.: В. М. Бойко. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2011. – 84 с.
28. Заяць А. Є. До історії правової локації волинських міст XVI – першої половини XVII ст.: Локаційні привілеї у Литовській і Волинській (Руській) / Андрій Заяць // Архіви України. – 2001. – № 4–5 (247). – С. 83–98.
29. Ільїнський В. М. Магдебурзьке право на Поділлі / Валентин Ільїнський // Дивокрай: науково-краснознавчий альманах. – Хмельницький, 1997. – Вип. 2. – С. 42–46.
30. Історія міст і сіл Української РСР в 26 томах. – Івано-Франківська область / Голова редколегії О. О. Чернов. – Київ: Інститут Історії Академії Наук УРСР, 1971. – 639 с.
31. Калуш: історія в документах. Збірник документів і матеріалів. Упоряд. та відп. наук. ред.: Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – 144 с.
32. Кащишин Й. К., Кащишин О. К., Зайшлий М. Слово про рідний Войнилів / Йосип Кащишин та ін. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 136 с.
33. Кіселичник В. П. Про надання українським містам у XIV–XVII ст. магдебурзького права / Василь Кіселичник // Право України. – 1996. – № 9. – С. 82–84.

34. Кісь Я. П. Виникнення і розташування міст на території Руського і Белзького воєводств від XIV до середини XVII ст. / Ярослав Кісь // Архіви України. Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління при Раді Міністрів УРСР. – К., 1968. – № 1(87). – С. 35–41.

35. Кісь Я. П. До питання про умови розвитку міст на території Руського і Белзького воєводств у XIV–XVII ст. / Ярослав Кісь // Вісник Львівського університету. – 1970. – Вип. 6. – С. 39–86.

36. Кобилецький М. М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження / Микола Кобилецький. – Львів: ПАІС, 2008. – 405 с.

37. Кобилецький М. М. Магдебурзьке право і його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.) / Микола Кобилецький. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – Львів, 2010. – 40 с.

38. Коломиєць М. І. Історія Калуша і Калущини у датах, цифрах і цікавих фактах / Михайло Коломиєць. – Брошнів: друкарня приватної фірми «Талія», 1996. – 265 с.

39. Лісна І. С. Магдебурзьке право в Україні XIV ст. – перша половина XVII ст. / Іванна Лісна // Міжнародна наукова конференція «Ольвійський форум – 2016»: Стратегії України в геополітичному просторі», Україна, м. Миколаїв, (червень 2016 р.). – Миколаїв, 2016. – С. 18–20.

40. Монолатій І. С. Коломисзнавчий лекторій / Іван Монолатій. Зшиток 1. З найдавніших часів до початку XIX ст. – Коломия: друкарня ім. Якова Оренштайна, 2019. – 134 с.

41. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 27 черв. 1992. – № 77. – С. 2.

41-а. Панченко В. О. Старовинні герби українських міст / Володимир Панченко. – Київ, 2018. – 384 с.

42. Перша письмова згадка про Калуш // Калуські історичні студії. Збірник наукових статей, присвячений 580-й річниці першої письмової згадки про Калуш / відп. ред. і упоряд. Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – С. 138–142.

43. Петрів Р. В. Східна Галичина у складі Австрійської імперії: історико-правовий аспект / Роман Петрів. – Івано-Франківськ, 2009. – 254 с.

44. Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст.: [Зб. док.] / Упоряд. М. Капраль; Наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст. – Львів: Б. в., 1998. – 640 с. – (Monumenta Leopolitana. Львівські історичні пам'ятки. – Т. 1).

45. Сіреджук П. С. З історії Калуського замку // Калуські історичні студії. Збірник наукових статей, присвячений 580-й річниці першої письмової згадки про Калуш / відп. ред. і упоряд. Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – С. 9–17.

46. Сварник І. І. Рогатин: 600 років магдебурзького права / Іван Сварник // Старожитності Рогатинщини; упоряд. Ярослав Польовий. – Львів: Тріада плюс, 2015 – С. 192–201.

47. Сіреджук П. С. Містечка, яких немає / Петро Сіреджук // Жовтень. – 1981. – № 3. – С. 106–109.

48. Сіреджук П. С. Джерела до вивчення історії виникнення міст Галицької землі в XV–XVIII ст. / Петро Сіреджук // Архіви України. – 1986. – № 1. – С. 58–66.

49. Стасюк А. Є. Галич магдебурзький: до 650-ї річниці про міське право / Андрій Стасюк // Галич. Збірник наукових праць. – Вип. 2. / За ред. М. Волошука. – Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2017. – С. 147–155.

50. Тимів І. М. Джерела з історії Магдебургії Калуша XVI–XVII ст. / Іван Тимів. – (До 465-річчя надання Калушу Магдебурзького права) // Дзвони Підгір'я. – 2014. – 31 жовт. – № 44. – С. 15.

51. Тимів І. М. Геральдика міста Калуша / Іван Тимів // Літопис Бойківщини. Журнал присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені / Головний редактор: Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич: ЗСА – Канада-Україна, 2015. – Ч. 2/89 (100). – С. 96–100.

52. Ткаченко А. О. Магдебурзьке право на теренах українських земель: світоглядно-правові засади / Анатолій Ткаченко // Світогляд-Філософія-Релігія: збірник наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2014. – Вип. 7. – С. 129–139.

53. Царьова Н. М. Привілеї Волчка Преслужича на надання магдебурзького права новозаснованому місту Рогатину / Наталія Царьова // Рогатинська земля: Історія та сучасність. Матеріали першої наукової конференції. Рогатин, 24–25 березня 1995 р. – Львів-Рогатин: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – С. 91–99.

54. Щигел Р. Проблеми урбанізації Центральної Європи у XII–XVI ст. / Ришард Щигел // Проблеми слов'янознавства. – № 42. – Львів, 1990. – С. 21–22.

55. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp.

Alexandra hr. Stadnickiego. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. – T. 12. – Lwów, 1887. – 564 c.

56. Dąbkowski P. Podział administracyjny wojewódstwa Ruskiego i Bełżkiego w XV wieku / Przemysław Dąbrowski. – Lwów, 1939. – 326 s.

57. Czołowski A. Trembowla / Aleksander Czołowski. W. Fedjrowicz. – Lwów, 1929. – 293 s.

58. Gilewicz A. Stanowisko i działalność gospodarza Władysława Opolczyka na Rusi w latach 1372–1348 / Aleksy Gilewicz. Prace Historyczne. – Lwów, 1929. – S. 71–107.

59. Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego / Bartołomiej Groicki. – Kraków, 1629 (перевидання: Bartołomiej Groicki Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej. – Warszawa: Wyd-wo prawnicze, 1953. – 259 s. – (Biblioteka dawnych polskich pisarzy-prawników. – T. 1).

60. Herbst S. Miasta i mieszczaństwo w okresie Odrodzenia w Polsce / Stanisław Herbst; Polska Akademia Nauk. – Warszawa: Polska Akademia Nauk, 1953. – 30 s.

61. Horn M. Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej do końca XV wieku // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych / Maurycy Horn. – 1974. – T. 35. – S. 49–74.

62. Horn M. Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej w latach 1501–1648 / Maurycy Horn // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców śląskich w Opolu. Historia. – T. 13. – Seria A. – 1975. – S. 29–49.

63. Hornowa E. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi halickiej w latach 1590–1648 / Elżbieta Hornowa. – Opole, 1963. – 382 s.

64. Kuraś S. Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małoposkich w XIV–XV w. / Stanisław Kuraś. – Wrocław, 1971. – S. 150–159.

65. Lustracja województwa ruskiego 1661–1665. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wyd-wo Polskiej Akademii Nauk, 1976. – Cz. 3: Ziemie halicka i chełmska / wyd. E. i K. Arłamowscy, W. Kaput. – 303 s.

66. *Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur.* – Varsoviae, 1910. – P. 5: Sigismundi I regis tempora complectens (1548–1572). – Vol. 1: *Acta cancellariorum 1548–1572.* – 253 p.

67. Nagielski M. Sieniawski Prokop / Mirosław Nagielski // Polski Słownik Biograficzny. – Warszawa–Kraków: Polska Akademia Umiejętności, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996. – Tom XXXVII/1, zeszyt 152. – S. 142–145.

68. Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce / Jan Ptaśnik. – Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1934. – 511 s.

69. Szczygieł R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku / Ryszard Szczygieł. – Lublin: Wyd. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 1989. – 358 s.

70. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. 3:[Haag–Kępy] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. – Warszawa, 1882. – 960 s.

71. Uniwersał w sprawie poboru podymnego w 1629 r. // Volumina legum. – T. III / wyd. J. Ochryzki. – Petersburg, 1859. – S. 290–291.

72. Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – Wrocław, 1987. – 415 s.

73. Załęska M. Wójtostwa dziedzicane w miastach Małopolski w późnym Średniowieczu (stadium historyczno-prawne) / Monika Załęska – Warszawa, 2005. – 182 s.

Ivan Tymiv
Kalush

The emergence of cities and towns in the Russ Voivodship in XIV–XVII centuries: the location of Kalush and Vojnyliv in the Magdeburg Law

Abstract. *The article deals with the sources and historiography of the history of the towns location in the Kalush District on the Magdeburg Law; the content and significance of the local privilege as a legal basis for the founding of the city, the peculiarities of its distribution in Magdeburg Law in the cities of the Russ Voivodship are highlighted; the legal relations which were regulated by the norms of this law in the social-legal, administrative, judicial spheres, craft activity, trade, etc. are considered.*

Keywords: *sources, historiography, towns, Kalush, Vojnyliv, location privilege (diploma), Magdeburg Law, self-governing bodies, magistrate, bench, council, vogt, burmister.*

